

- высш. пед. учеб. заведений / под. ред. Г. М. Цыпина. М., 2003.
3. Цыпин Г. М. Развитие учащегося-музыканта в процессе обучения игре на фортепиано. М., 1975.
  4. Шиянов Е. Н., Котова И. Б. Развитие личности в обучении : учеб. пособие для студ. пед. вузов. М., 1999.
  5. Яковлева А. С. У истоков традиции вокальной школы московской консерватории // Вопросы

вокального образования : материалы науч.-практ. конф. Чебоксары, 1993. с. 55–59.

SUMMARY

The creative process of the preparation of the singer in the class of national artist of the USSR T. Nizhnicovoj is considered in the article. The main pedagogical and musical-pedagogical principles come to light in it. They underline the vocal-pedagogical method of the professor and reflect the norms of her activity as a teacher-vocalist.

УДК 701:37.015.3

І. Э. Цішкевіч

ПАНЯЦЦЕ «МАСТАЦКІ ГУСТ» У КАНТЭКСЦЕ ФІЛАСОФСКА-ЭСТЭТЫЧНЫХ І ПСИХОЛАГА-ПЕДАГАГІЧНЫХ ДАСЛЕДАВАННЯЎ

Паняцце «мастацкі», «эстэтычны», «мастацка-эстэтычны густ» раскрываецца ў шматлікіх працах замежных і айчынных прадстаўнікоў розных навук: філасофіі, эстэтыкі, этыкі, псіхалогіі, педагогікі і інш. Аднак падыходы да вызначэння асноўных характарыстык паняцця «густ» у названых галінах навукі не заўсёды супадаюць. Таму часам узнікаюць супярэчнасці ў вызначэнні зместу, прыроды і структуры названага паняцця. Тым больш, што развіццё навуковай думкі на працягу ўсёй гісторыі чалавецтва вымушала пераасэнсоўваць вывады папярэднікаў. З цягам часу змяняліся погляды на праблемы існавання і развіцця чалавека, уплыў асяроддзя, змянення сацыяльных умоў на фарміраванне асобы.

Улічваючы шматгранныя падыходы да праблемы фарміравання мастацкага, эстэтычнага, мастацка-эстэтычнага густу, можна вызначыць і ўдакладніць асновавызначальныя для нашага даследавання метадалагічныя арыенціры.

У сучаснай навуковай літаратуры паняцце «густ» трактуюць па-рознаму. Адны даследчыкі – як здольнасць асобы адлюстроўваць і дакладна вызначаць «правільныя суадносіны паміж рэчамі і якасцямі» (А. Б. Салтыкоў), як здольнасць адрозніваць прыгожае ад непрыгожага (Ю. А. Лукін і В. К. Скацэршчыкаў), іншыя як «суму ўяўленняў» пра прыгожае (Л. А. Касіль), як «тып рэагавання асобы» (А. С. Малчанова), як форму вызначэння асобнага роду каштоўнасці прадмета (М. С. Каган), як аснову, крытэрыі для ацэнак (А. І. Бураў), як адну з якасцей чалавека, што праяўляецца ў пэўных схільнасцях і звычках да чаго-небудзь

«у самых розных галінах рэальнасці» (Г. М. Паспелаў). Сярод разнастайнасці азначэнняў можна сустрэць такія якасныя характарыстыкі названай катэгорыі, як добры і кепскі, тонкі і грубы, развіты і неразвіты густ і г. д.

Асэнсаванне розных падыходаў да гэтага паняцця дае магчымасць уявіць «густ» як уласцівасць асобы, якая дазваляе ў працэсе ўспрыняцця адрозніваць каштоўнасці прадметаў і з'яў акаляючай рэчаіснасці, творы мастацтва ад псеўдакаштоўнасцей, выяўляць іх значнасць для самога сябе. Аднак гэтае азначэнне з'яўляецца дастаткова агульным, таму лічым неабходным яго канкрэтызаваць.

Вялікі ўклад у распрацоўку тэарытычных і практычных аспектаў, звязаных з вывучэннем зместу, прыроды і структуры мастацкага густу, яго развіцця, унеслі шматлікія вучоныя з розных галін навукі. Можна вылучыць два розныя тэарытычныя падыходы да праблемы мастацкага густу: філасофска-эстэтычны і псіхалага-педагагічны. Найбольш фундаментальна праблема мастацкага густу ў філасофска-эстэтычным аспекце была даследавана М. С. Каганам, М. І. Кіяшчанка і М. Л. Лейзеравым, В. К. Скацэршчыкавым і інш. Пазіцыі большасці вучоных па гэтым пытанні маюць шмат агульнага. Падкрэслім, што вышэйпералічаныя даследчыкі вызначаюць мастацкі густ як «псіхалагічны механізм», здольнасць асобы аб'ектыўна ацаніць успрынятае, арыентавацца ў плыні шматлікай інфармацыі, разумець і перажываць эстэтычныя каштоўнасці мастацтва, выпрацоўваць выбіральнасць у перавагах і інтарэсах. Блізкасць навуковых пазіцый названых аўтараў заключаецца таксама і ў тым, што М. С. Каган, М. І. Кіяшчанка

і М. Л. Лейзераў, Л. Н. Коган, В. К. Скацерашчыкаў падкрэсліваюць важнасць ролі мастацкага густу ў развіцці асобы, яе самавызначэнні, фарміраванні актыўнай жыццёвай пазіцыі. На думку аўтараў, развіццю мастацкага густу садзейнічае знаёмства з рознымі відамі мастацтва і мастацкая дзейнасць.

Для нашага даследавання цікавым з'яўляецца дысертацыйная работа Т. І. Пушкарвай. Абагульняючы вопыт папярэднікаў, аўтар разглядае гэтую катэгорыю як здольнасць цаніць і як здольнасць выбіраць каштоўнае, мастацказначнае. Аўтар адзначае неабходнасць непасрэднага далучэння людзей да мастацтва розных эпох і стыляў: наведванне музеяў, творчыя сустрэчы з дзеячамі мастацтва і г. д. «Слухачы, глядачы, чытачы павінны адчуваць сябе поўнапраўнымі ўдзельнікамі сучасных культурных працэсаў, а не пасіўнымі спажывачамі духоўных каштоўнасцей» [1, с. 120–121].

Гаворачы аб мастацкім гусце, неабходна вызначыць яго прыроду – важную характарыстыку гэтай катэгорыі. Аналіз навуковай літаратуры дазволіў нам выявіць тры аспекты прыроды мастацкага густу: аксіялагічны, гнэсеалагічны і сацыяльны.

Аксіялагічная прырода мастацкага густу праяўляецца ў працэсе ацэнкі твора мастацтва, яго мастацкай каштоўнасці, якая здольная прыносіць людзям эстэтычнае задавальненне (Л. Н. Коган, Л. Н. Сталовіч, Т. І. Пушкарва).

Гнэсеалагічная прырода заключаецца ў адзінстве пазнання мастацкай каштоўнасці твораў мастацтва, уменні дакладна разумець і вызначаць яго сэнс для самога сябе і грамадства ў цэлым і г. д. (Л. Н. Коган, Т. І. Пушкарва).

Сацыяльная прырода мастацкага густу заключаецца ў тым, што ў працэсе грамадскага развіцця, у практыцы мастацкіх зносін асоба паступова выпрацоўвае адэкватнае, правільнае і асэнсаванае разуменне мастацкіх каштоўнасцей (Л. Н. Коган, Т. І. Пушкарва).

Псіхалага-педагагічны падыход у даследаванні мастацкага густу асобы, яго фарміравання і развіцця акрэслены ў працах І. І. Далецкай, Я. В. Квяткоўскага, Б. Ц. Ліхачова, А. П. Маханько, Б. М. Няменскага, А. М. Таршылавай і інш. і мае практычны характар. Вывучэнню гэтай катэгорыі прысвечаны дысертацыйныя даследаванні С. Б. Барыла, А. М. Дземчанка, А. М. Карабко, М. Р. Жулянкава, Л. Л. Літвіненка, А. А. Малыгінай, В. Г. Мазгот, С. М. Пад'янавай, Н. С. Сцерхавай і інш. Аўтары ў сваіх даследаваннях вызначаюць шляхі і сродкі вяхавання мастацкага густу навучэнцаў розных узроставак груп і студэнтаў пры дапамозе іх далучэння да розных відаў мастацтва.

У педагагічнай навуцы на сённяшні дзень склалася дастаткова дакладнае ўяўленне пра мастацкі густ, які традыцыйна разглядаўся як уласцівасць, якасць, здольнасць асобы.

Адной з найбольш істотных прац для нашага даследавання, прысвечанай праблеме мастацкага густу, з'яўляецца кніга І. І. Далецкай «Выхаванне мастацкага густу старшакласнікаў». Аўтар разглядае гэта паняцце як здольнасць чалавека правільна ўспрымаць і самастойна асэнсоўваць творы мастацтва, як абумоўленую светапоглядам асобы, грамадскім і эстэтычным ідэалам непасрэдную эмацыійную ацэнку мастацкай інфармацыі. Даследчык адзначае, што добрым мастацкім густам можа і павінен валодаць кожны навучэнец. Развіты мастацкі густ не толькі дапамагае асобе пранікнуць у сутнасць твора, лепш зразумець багацце і прыгажосць мовы, моц вобразаў, дасканаласць кампазіцыі, але і атрымаць эстэтычнае задавальненне і асалоду ад успрынятага [2, с. 5–7].

Такой самай пазіцыі прытрымліваецца і Б. М. Няменскі. Развіты густ дапамагае зразумець сапраўднае мастацтва і адрозніць яго ад «антымастацтва»; гэта свайго роду «свадомы імунітэт», які садзейнічае фарміраванню эстэтычнай патрабавальнасці.

Вялікі ўклад у распрацоўку праблемы мастацкага густу ўнёс Б. Ц. Ліхачоў. Даследчык разглядае паняцце «мастацкі густ» як здольнасць чалавека адчуваць, перажываць, бачыць, вызначаць і аб'ектыўна ацэньваць прыгажосць, дасканаласць і недасканаласць твораў мастацтва.

На думку Б. Ц. Ліхачова і Я. В. Квяткоўскага аб'ектыўную аснову сапраўднага мастацкага густу складае, з аднаго боку, «... дыялектычнае адзінства высокай мастацкай формы і глыбокага ідэйна-маральнага зместу асвоеных твораў мастацтва, з другога, высокаразвітую культуру асобы, разуменне мастацкіх асаблівасцей твора, яго стылю, жанру, кампазіцыі, усіх вобразна-выяўленчых сродкаў, тонкасцей акцёрскага выканання, рэжысуры» [3, с. 28].

Іншая трактоўка гэтай катэгорыі ў А. П. Маханько. Вывучаючы розныя аспекты фарміравання мастацкага густу ва ўмовах музычнага самадзейнасці клубных устаноў, аўтар вызначае яго праз катэгорыю «мастацкая дзейнасць». На думку А. П. Маханько, мастацкі густ не можа зводзіцца да «непраяўленых» здольнасцей, нейкіх мастацкіх магчымасцей суб'екта». Яго аб'ектыўны змест складае мастацкая дзейнасць, якая накіравана на пачуццэва-вобразнае ўспрыняцце твораў мастацтва, «іх разуменне і «арэчаўленне» смакавых нормаў і эталонаў у творчасці».

Аналіз науковай літаратуры дазволіў выявіць агульнасць у вызначэнні ролі мастацкага густу ў гарманічным развіцці асобы. З пункту гледжання большасці аўтараў развіты мастацкі густ з'яўляецца адным з паказчыкаў мастацкай адукаванасці, эстэтычнай развітасці асобы, узроўня яе эстэтычнай выхаванасці. Ён не толькі дае магчымасць чалавеку атрымаць эстэтычную асалоду ад успрынятых мастацкіх каштоўнасцей, задаволіць свае эстэтычныя патрэбы, інтарэсы, але і садзейнічае самарэалізацыі ў мастацкай дзейнасці, фарміраванню светапогляду, эстэтычнай і мастацкай свядомасці асобы.

Сінтэзуючы навуковыя факты, мы лічым, што мастацкі густ – гэта ўстойлівая ўласцівасць, якая дазваляе асобе зразумець інфармацыю, закладзеную ў творах мастацтва, асэнсаваць значнасць і каштоўнасць гэтай інфармацыі, якая садзейнічае выпрацоўцы і замацаванню суб'ектыўных пераваг і схільнасцей, неабходных для арыентацыі ў разнастайных фактах, з'явах і прадуктах мастацкай культуры.

У гэтым азначэнні мы падкрэсліваем перш за ўсё тое, што мастацкі густ не з'яўляецца адной з праяў эстэтычнага густу, яго разнавіднасцю (Ю. Б. Борэў, Л. Н. Коган, А. М. Карабко, М. Я. Кудраўцава, А. П. Маханько, Я. Г. Якаўлеў і інш.). Вядома, што эстэтычныя адносіны людзей да акаляючага свету зводзяцца не толькі да мастацкіх з'яў (мастацкая дзейнасць, прадукты мастацкай творчасці), але і ўключаюць розныя сацыяльныя падзеі, разнастайныя факты рэальнага жыцця, прыроды і грамадства. Такім чынам, развіты эстэтычны густ садзейнічае пазнанню і ацэнцы шырокага кола з'яў, падзей, прадметаў, у тым ліку прадуктаў мастацкай дзейнасці. Разам з тым, мастацкі густ садзейнічае пазнанню і ацэнцы больш вузкага спектра з'яў, менавіта мастацкіх: мастацкая дзейнасць і яе прадукты. Ён утрымлівае ў сабе акрамя эстэтычных крытэрыяў і такія, як «крытэрыі праўдзівасці мастацкага адлюстравання, значнасці праблем і ідэй, што вылучаюцца мастаком, і прынцыпаў іх рашэння, мастацкага майстэрства, уздзеяння мастацтва на чалавека» [4, с. 29]. З улікам сказанага мы лічым, што эстэтычны і мастацкі густы – гэта дзве розныя і самастойныя катэгорыі.

Важнае тэарэтычнае і практычнае значэнне ў вывучэнні катэгорыі «мастацкі густ» для нашага даследавання мае праблема яго структурыравання. У навуковай літаратуры была зроблена спроба вызначыць структурныя кампаненты мастацкага густу. Вывучыўшы розныя пункты гледжання па гэтым пытанні, неабходна адзначыць, што мы не можам у поўнай меры пагадзіцца з пазіцыямі назва-

ных даследчыкаў, паколькі ў адным выпадку вызначаны не структурныя элементы мастацкага густу, а структура яго праяўлення (С. Г. Мацяян). У другім – разглядаецца працэс адлюстравання, станаўлення ў свядомасці чалавека пэўнага вобразу (успрыняцце) і канкрэтны від дзейнасці асобы (ацэнка), накіраваны на выяўленне адносін да ўспрынятага (А. М. Дземчанка, Н. С. Сцерхава). У трэцім выпадку – такі псіхічны працэс, як воля і індывідуальная асаблівасць асобы – інтэлект (А. М. Карабко) і г. д.

У сваю чаргу, мы прапануем наступныя кампаненты структуры мастацкага густу: патрэбнасна-матывацыйны, ацэначны, эмацыйны і рацыянальны. Патрэбнасна-матывацыйны ўключае мастацкія інтарэсы, мастацкія патрэбнасці і мастацкія перавагі (асаблівая форма інтарэсаў і патрэбнасці) асобы ў галіне мастацтва. Асноўнай характарыстыкай гэтага кампаненту з'яўляецца выбіральных схільнасць чалавека да ўспрыняцця і стварэння каштоўнасцей, якая залежыць ад вопыту мастацкіх зносін (мастацкага ўражання) і ўзроўню мастацкага выхавання. У час пастаянных зносін з сапраўдным мастацтвам асоба пачынае глыбей разумець яго мову, закладзеную ў «тэкст культуры» (тэрмін І. У. Араноўскай) мастацкую і іншую інфармацыю, адчуваць патрэбу ў паглыбленні сваіх ведаў аб мастацтве, выпрацоўваць дыферэнцыраванасць мастацкіх пераваг і г. д. Устойлівая мастацкая цікавасць да розных відаў мастацтва, мастацкая патрэбнасць садзейнічаюць актывізацыі дзейнасці асобы, мэтанакіраванаму і ініцыятыўнаму пошуку яркіх уражанняў, ведаў, творчых адносін асобы да працэсу ўспрыняцця, пазнання, азнаямлення з новымі фактамі, прадуктамі мастацкай культуры.

У якасці наступнага элемента структуры мастацкага густу выступае ацэначны кампанент, які «факусіруе» ў сабе такія праявы густу, як ацэнка і суджэнне. Першая праява мастацкага густу – ацэнка – з'яўляецца выражэннем асобасных адносін да ўспрынятых з'яў мастацтва ў адзінстве яго формы, якасці і сацыяльнай значнасці, сціслай вербальнай формай, канкрэтным выказваннем («падабаецца – не падабаецца»). Пры такой якаснай ацэнцы твора мастацтва ўсталёўваецца сувязь паміж ім і каштоўнаснай арыентацыяй чалавека. Другая праява мастацкага густу – суджэнне – разнавіднасць ацэнкі, якая ўяўляе сабой разгорнутую вербальную форму; абгрунтаваная асобай ацэнка, у якой раскрываюцца пэўныя погляды, каштоўнасныя ўстаноўкі, светапогляд суб'екта пры аналізе твораў мастацтва.

Трєцім і чацвєртым елементамі структури мастацкага густу з'яўляюцца эмацыйны і рацыянальны кампаненты, якія, на наш погляд, перамяжоўваюцца і спалучаюцца. Пры ўспрыняцці, а потым пры ацэнцы любога твора мастацтва ў суджэнні чалавека заўсєды ўзнікае эмацыйнае пачуццє прыняцця або непрыняцця, задавальнення або незадавальнення, г. зн. «рэакцыя на эстэтычнае ўздзеянне» (М. І. Кіашчанка, М. Л. Лейзераў). Аналізуючы ўспрынятае, чалавек разумее, па якой прычыне твор мастацтва падабаецца або не падабаецца. Чым больш чалавек разважае, тым больш эмацыянальная ацэнка дапаўняецца рацыянальнай.

Такім чынам, абагульняючы ўсе разгледжаныя меркаванні пра мастацкі густ, можна сцвярджаць, што ён уяўляе сабой своеасаблівую «канцэнтрацыю» мастацкіх пераваг і арыентацый, выражэнне адносін чалавека, яго ацэнку вартасці і недахопаў мастацка-творчага працэсу і яго вынікаў (творы мастацтва), г. зн. больш вузкага спектру з'яў – мастацкіх. Зразумець, ацаніць і асэнсаваць інфармацыю, закладзеную ў творах мастацтва, яе значнасць і каштоўнасць здольна асоба, якая валодае развітым мастацкім густам – адносна ўстойлівай уласцівасцю, якая садзейнічае замаца-

ванню аб'ектыўных норм, выпрацоўцы суб'ектыўных пераваг і схільнасцей, неабходных для арыентацыі ў інфармацыйнай разнастайнасці сучаснай культуры.

ЛІТАРАТУРА

1. Пушкарева Т. И. Проблема художественного вкуса и современное искусство : дисс. ... канд. филос. наук. М., 1998.
2. Долецкая И. И. Воспитание художественного вкуса старшеклассников при изучении творчества Маяковского и Твардовского. М., 1965.
3. Лихачев Б. Т., Квятковский Е. В. Сущность, принципы и система эстетического воспитания учащихся общеобразовательной школы // Советская педагогика, 1980. № 7. С. 27–38.
4. Скатерщиков В. К. Об эстетическом вкусе. М., 1974.

SUMMARY

Essential characteristics of the conception have been explored «artistic style», which are examined by the position of two theoretical approaches: philosophy-aesthetic and psychology-pedagogical. The main components of the structure of the artistic style (required-motivative, estimated, emotional and rational) and its peculiarities have been chosen. The role of the artistic style is analysed in the harmonious development of a person.